

УДК 338.24:663.5(477)

Я. В. Паламаренко,
аспірант кафедри економіки, Вінницький національний аграрний університет

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Y. Palamarenko,
postgraduate of Department of Economics and Business, Vinnytsia National Agrarian University

GOVERNMENT ROLE SUPPORT OF THE UKRAINIAN ALCOHOL INDUSTRY DEVELOPMENT

У статті розкрито роль державного регулювання спиртової промисловості України в умовах сьогодення. Запропонований механізм державного регулювання розвитку спиртової галузі України. Наведено та охарактеризовано методи державного регулювання: адміністративно-правові, економічні та організаційні, визначено, що лише їх комплексне використання дозволить підвищити ефективність діяльності підприємств спиртової промисловості і забезпечить їх стабільний розвиток. Проаналізовано діяльність ДП "Укрспирт", визначено його функціональні обов'язки. Досліджено проблеми державної підтримки розвитку спиртової галузі. Проаналізовано вплив державних органів у цій галузі. Розглянуто основні функції держави та їх реалізацію стосовно спиртової промисловості України. Обґрунтовано необхідність вирішення питань завантаження надлишкових потужностей, перепрофілювання спиртових заводів. Спиртова галузь завжди перебувала під особливою увагою держави, оскільки приносила одну третину всіх надходжень до державного бюджету, тому запропоновано пропозиції стосовно покращення державного управління в галузі.

The article reveals the role of state regulation of the alcohol industry of Ukraine in the context of the present. The proposed mechanism of state regulation of development of alcohol industry of Ukraine. Shown and described methods of state regulation: administrative-legal, economic and organizational, it is determined that only their integrated use will improve the efficiency of the enterprises of the alcohol industry and provide them with a stable development. The activity of SE "Ukrspirt", defines his responsibilities. The problems of state support of development of alcohol industry. Analyzes the influence of state bodies in this field. The main functions of the state and their implementation in relation to the alcohol industry of Ukraine. The necessity of solving issues of load excess capacity, the reorientation of distilleries. The alcohol industry has always been under special attention of the state because it brought one third of all government revenue is, therefore, proposed suggestions for improving state management in the field.

Ключові слова: спиртова галузь, державне регулювання, державні органи, ринок спирту, реформування, приватизація, ДП "Укрспирт".

Key words: alcohol industry, government regulation, public authorities, market alcohol reform, privatization, SE "Ukrspirt".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація економіки України свідчить про те, що ринковий механізм не в змозі привести її у відповідність до інтересів суспільства. Державне регулювання повинно забезпечити виконання соціально-економічних завдань. Пошук ефективних засобів їх реалізації особливо актуальний для такої суперечливої за своїми наслідками галузі, як спиртова: з одного боку, вона відіграє помітну роль у формуванні державного бюджету України, а її продукція користується незмінним попитом, з іншого — надмірне вживання останньої має негативні соціальні наслідки.

Таким чином, актуальність зазначених проблемних питань, недостатній рівень їх наукової та прикладної розробки стосовно підвищення ефективності підприємств спиртової промисловості визначили вибір даної теми для дослідження.

Значна залежність виробництва кінцевої продукції від економічного стану сировинних галузей, насамперед, цукрового та зернового виробництва, а також зниження за роки незалежності України попиту на вітчизняну спиртову й спиртовмісну продукцію спричинили динамічний спад продуктивності підприємств спиртової промисловості. Сьогодні, в умовах ринкової економіки,

галузь характеризують незадовільний технічний стан і незавантажені виробничі потужності підприємств спиртовиробників, розбалансованість економічних взаємозв'язків із сільськогосподарськими та переробними підприємствами, ускладнення зовнішньоекономічної діяльності. З огляду на це, галузь потребує відродження шляхом забезпечення прискореного інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню механізмів ринкового та державного регулювання економіки приділялась увага у численних наукових публікаціях. Зокрема, державне регулювання спиртової галузі України О.І. Мельничук [4]. Особливості системи державного регулювання лікєро-горілкової та спиртової промисловості в Україні О.І. Шаманська [6]. Державна підтримка розвитку спиртової галузі України О.В. В'яець, О.М. Ткаченко [2]. Однак, незважаючи на значимість проведених досліджень, недостатньою залишається роль держави у сприянні вирішенню саме суспільно важливих проблем через залучення фінансового і матеріально — технічного потенціалу підприємницьких структур, підвищення соціальної відповідальності підприємств за результати своєї діяльності. Не є винятком і спиртова галузь, де не визначено механізм узгодження інтересів держави, виробників і споживачів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є пошук ефективних важелів державного регулювання, спроможних спрямувати підприємства спиртової галузі на реалізацію суспільно важливих соціально-економічних завдань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для держави вирішення соціальних проблем повинно мати пріоритетний характер — цього вимагає, зокрема, Конституція України. Вона покладає на державу відповідальність за забезпечення життя і здоров'я людини (ст. 3) та обов'язок захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю, безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт (ст. 42), гарантувати право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Виходячи з цього, зазначене стосується і механізмів державного регулювання діяльності підприємств спиртової галузі [1, с. 81].

Варто зазначити, що вітчизняний ринок спирту є одним із найбільш потужних і динамічних. З огляду на специфіку цієї галузі, існує потреба у створенні ефективного механізму регулювання у спиртовій галузі через удосконалення економічної політики держави. Державне регулювання

підприємницької діяльності не повинно залежати від форми власності на засоби виробництва і повинне здійснюватись за допомогою системи правових, економічних і соціальних заходів. Одним з індикаторів державної політики у спиртовій галузі є оптимізація форм власності й регулювання діяльності підприємств державою. Державне регулювання економіки (ДРЕ) є складовою частиною процесу відтворення. Його об'єктивна необхідність пояснюється потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. ДРЕ є чистим суспільним товаром, споживачами якого є всі члени суспільства, суб'єкти господарювання, громадські організації і т.п. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли державне регулювання забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість [4, с. 46].

Проведений аналіз показав, що система державного регулювання лікєро-горілкової та спиртової промисловості здійснюється відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів в якому зазначається, що виробництво спирту етилового (у тому числі як лікарського засобу), спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового може здійснюватись лише на державних підприємствах. Держава, як визначено у Цивільному кодексі України, діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. Тобто держава, з однієї сторони, виступає як власник і підприємець, а з іншої — як регулятор соціально-економічних процесів [6, с. 71].

Тому доцільно буде розглянути яким чином функціонує цей організм. Механізм державного регулювання ринку лікєро-горілкової та спиртової промисловості України повинен оптимально поєднувати інтереси виробників, споживачів та держави. Адже результати державного регулювання спиртової промисловості взаємодіють з безліччю факторів, що в результаті дасть позитивний ефект (рис. 1).

З рисунку видно, що лише комплексне використання адміністративно-правових, економічних та організаційних методів державного регулювання дозволить підвищити ефективність діяльності підприємств спиртової промисловості і забезпечить їх стабільний розвиток.

Досліджуючи цю тему, має місце для розгляду і аналізу — робота державного підприємства "Укрспирт".

ДП "Укрспирт" — єдиний державний оператор українського спирту на внутрішньому та зовнішніх ринках, який забезпечує понад 95% виробництва спирту в Україні здійснює впровадження державної політики на ринку спирту та

Рис. 1. Механізм державного регулювання розвитку спиртової промисловості України

Джерело: узагальнено автором на основі [2].

лікєро-горілкової виробів і займається організацією ефективного роботи державних підприємств спиртової галузі.

Також функціональними обов'язками ДП "Укрспирт" є:

- координація роботи підпорядкованих підприємств;
- оптимізація галузевої та міжгалузевої кооперації у сфері виробництва спирту етилового, горілки, горілкової виробів;
- повне насичення внутрішнього ринку та експорт спирту етилового;
- забезпечення державних потреб.

Проте аналіз діяльності ДП "Укрспирт" дає підстави стверджувати, що мета не досягнута, а ефективність функціонування майже нульова.

Етиловий спирт є одним із важливих видів сировини для різних виробництв. Він використовується в народному господарстві для медичних цілей, виготовлення лікєро-горілкової виробів, одержання синтетичного каучуку, потреб хімічної промисловості, виготовлення біопалива [8].

Події, пов'язані з діяльністю ДП "Укрспирт" та його керівництвом, викликали значний ажіотаж в засобах масової інформації. З'явилися повідомлення про анонсовану урядом приватизацію ДП "Укрспирт", про значні розкрадання та ухилення від сплати податків на сотні мільйонів гривень, що виявили працівники Державної фіскальної служби.

З метою встановлення реального стану справ у спиртової галузі країни, здійснено дослідження діяльності ДП "Укрспирт", що являється державним монополістом з виробництва та експорту спирту етилового.

У сучасній Україні, згідно ст. 14 Закон України від 19.12.1995 року № 481/95-ВР "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів", виробництво та оптова торгівля спиртом етиловим та його експорт є державною монополією, крім оптової торгівлі спиртом етиловим на медичні та ветеринарні цілі, яка може здійснюватися за наявності ліцензії закладами охорони здоров'я та суб'єктами господарювання.

Статистичні дані щодо виробництва спирту етилового вказують на його постійне зменшення, всього втричі протягом дев'яти років. Як результат, на цей час працює близько 10 спиртозаводів, інші знаходяться або в процесі банкрутства, або простоюють. Крім того, до цього часу не завершена процедура передачі майна (спиртзаводів) від Державної корпорації "Укрспирт" до Державного підприємства "Укрспирт".

До основних причин такого зменшення виробництва спирту науковці галузі відносять:

- відсутність кредитних ресурсів, які б дали змогу закуповувати місцеву сировину й забезпечити роботу галузі до нового врожаю;
- відсутність ринків збуту готової продукції;
- несвоєчасне повернення ПДВ при експорті спирту за межі України, що призводить до вимивання обігових коштів спиртових заводів;
- постійне збільшення розміру акцизного збору на різні види спирту та алкогольні напої, що призводить до подорожчання алкогольної продукції.

Однак статистичні показники імпорту спирту етилового, неденатурованого, з концентрацією спирту 80 об. % або більше, вказують на зміну структури ринку в 2014 році за рахунок значного збільшення імпорту [7].

Згідно з даними Державної служби статистики країни за 11 місяців 2014 року в Україну імпортовано 174,9 тис. дал. 100% спирту, що майже в 4 тис. рази більше, ніж в попередньому 2013 році. При цьому внутрішнє виробництво спирту за аналогічний період зменшилось на 6 млн дал. Отже, на ринку склалася ситуація, коли імпортовати спирт стало вигідніше ніж купувати на внутрішньому ринку. Основною причиною цьому є завищена собівартість виробництва українського спирту, що призводить до його неконкурентності.

Наведені факти вкотре підтверджують неефективність державного управління монопольною галуззю, адже збільшення попиту на ринку призвело не до збільшення власного виробництва спирту у 2014 році, а навпаки, до збільшення імпорту чужого спирту.

Для більш повної картини на ринку спирту та алкогольної продукції необхідно відмітити значну його тінізацію. Експерти оцінюють тіньовий ринок алкогольної продукції в 40—50%, а це понад 2 млрд грн. лише акцизного податку, який держава втрачає від неефективного контролю за галуззю. Також очевидним є прямий зв'язок між підняттям ставки акцизного податку, що призводить до подорожчання алкогольної продукції та збільшенням долі нелегального ринку.

Значне зменшення основних засобів у грошовому виразі з 240,3 млн грн. у 2013 році до 153,8 млн грн. у 2015 році (-36%) свідчить про відсутність заходів щодо модернізації виробничих

потужностей, їх поліпшення та удосконалення. Відповідно, рентабельність ДП "Укрспирт" за два роки зменшився в тричі, з 6 % у 2013 році до 2,4 % у 2015 році. Втричі зменшились відрахування частини чистого прибутку, що підлягає сплаті до державного бюджету, з 13,7 млн грн. у 2013 році до 3,9 млн грн. у 2015 році. Також необхідно відмітити тенденцію зменшення в структурі валових витрат собівартості придбаних товарів (робіт, послуг) з 90% у 2013 році до 80% у 2014 році та до 63% у 2015 році, що вказує на зменшення витрат на виробництво та значне збільшення адміністративних витрат [8].

Негативну практику зіграли і створені умови, за яких всі заводи несли солідарну фінансову відповідальність, тобто, за порушення або помилки адміністрації державного підприємства фінансову відповідальність консолідовано несли всі структурні підрозділи, так як ДП "Укрспирт" є головним розпорядником коштів.

Всі наведені вище показники є яскравим свідченням неефективного адміністративно — господарського управління державною монополією.

Проте існують й інші чинники занепаду галузі, оскільки багато експертів вважають спиртову галузь найкорумпованішою. Інтернет рясніє статтями-розслідуваннями про тіньовий ринок спирту, що вимірюється мільярдами гривень, його криміналізацію та "кришуванням" посадовцями найвищого рівня .

Окрему увагу приділимо питанню приватизації ДП "Укрспирт".

Так, 15-го січня 2015 року Верховною Радою України розглядався підготовлений урядом законопроект, щодо передачі до приватизації 1200 стратегічних об'єктів державної власності, серед яких і ДП "Укрспирт". За результатами "гарячих" обговорень, як правило щодо можливої приватизації саме спиртового монополіста, законопроект відправлений на доопрацювання.

Саме питання приватизації ДП "Укрспирт" викликало жваве обговорення, як в самому парламенті, так і за його межами. Складно не погодитися, що розпочинати приватизацію спиртової галузі, яку відносять до найбільш корумпованих, де велика частина структурних підприємств перебувають в стадії банкрутства, та ще й умовах економічної кризи та воєнних дій на сході, є не на часі.

В спиртовій промисловості існує ряд проблем, пов'язаних із функціонуванням підприємств. В першу чергу, це стосується ДП "Укрспирт" — найбільшого підприємства цієї галузі, яке налічує 41 площадку з виробництва спирту етилового та біоетанолу. Водночас Міністерство не має права втручатися в операційну діяльність підприємства. Говорячи про загальний стан спиртової галузі, слід звернути увагу на те, що проблеми стосуються також обмеженості попиту на спирт етиловий

Рис. 2. Регулювання спиртової галузі державними органами

Джерело: узагальнено автором на основі [4, с. 48].

на внутрішньому ринку. Відповідна ситуація склалася через відсутність державної підтримки розвитку ринку біоетанолу, низьку конкурентоспроможності українського спирту на ринках країн ЄС та наявність "тіньового" ринку етилового спирту [3, с. 47].

Подолання цих проблем дасть змогу додатково завантажити виробничі потужності підприємств галузі та підвищити їх привабливості. Міністерством вживаються заходи для покращення існуючої ситуації. Зокрема, розроблено та надіслано на розгляд уряду законопроект "Про внесення змін до статті 229 Податкового кодексу України (щодо питань оподаткування та регулювання виробництва і використання спирту)". Ним пропонується встановити нульову ставку на спирт етиловий для виробництва оцту та продукції, яка не використовується для харчових потреб. Потенціал такого ринку оцінюється обсягом щонайменше 5 млн декалітрів спирту. Підготовлено та надано на опрацювання Державній фіскальній службі проект технічного завдання на розроблення і впровадження автоматизованої системи електронного обліку спирту. Впровадження системи забезпечить автоматичний контроль обліку спирту етилового на усіх стадіях виробництва, відвантаження і транспортування сучасними електронними приладами, унеможливить несанкціоноване втручання у виробничі процеси та вплив людського фактору на результати вимірювань і контролю, передачу інформації до контролюючих органів у режимі "online". Крім того, направлено інформаційні ли-

сти до торгових представництв України в країнах ЄС, СНД, Близького сходу, Африки, Південно-Східної Азії, та розробили програму участі підприємств у виставках та цільових конференціях для розвитку їх експортного потенціалу. Постійно проводяться консультації з європейськими експертами. Це дозволить підготувати відповідну законодавчу новацію для розвитку ринку біоетанолу. Адаже за умови 3-х відсоткового обов'язкового вмісту біоетанолу в моторних паливах потенціал внутрішнього ринку біоетанолу оцінюється щонайменше обсягом 10—15 млн декалітрів. [7].

Аналіз свідчить про те, що держава має звертати особливу увагу на регулювання ринку спирту. Доцільно буде розглянути державні органи влади, які відповідають за цей процес (рис. 2).

Логічним наслідком формування бачення спиртової галузі як мультифункціональної є окреслення проблеми забезпечення гнучкості підприємств з метою розширення їх ринкових можливостей і відповідного зростання конкурентоспроможності найбільш гнучких учасників ринку. Мультифункціональність галузі в умовах зростання динамічності ринкового середовища є вагомим передумовою зростання бюджетних надходжень, що повинно мотивувати державні органи управління створювати середовище для розширення господарської ініціативи підприємств та маневрування ресурсами, адаптації до запитів ринку та управління власною гнучкістю. У цьому контексті дієвими засобами управлінського впливу на гнучкість і конкурентоспро-

можність спиртових заводів могли б стати варіанти стратегій диференціації, спорідненої диверсифікації, забезпечення ринкової гнучкості на основі перегляду асортиментної політики, оцінювання фінансових можливостей адаптації до ринку, перебудови виробничої бази [5, с. 79].

ВИСНОВКИ

Спиртова галузь завжди перебувала під особливою увагою держави, оскільки приносила одну третину всіх надходжень до державного бюджету. ДП "Укрспирт" і сьогодні ніщо не заважає бути бюджетоформуючим підприємством. Підприємство — монополіст щороку декларує показники зменшення рентабельності та сплати податку на прибуток підприємства.

Приватизація ДП "Укрспирт" у сьогоднішньому стані призведе до фактичної втрати унікальної монополії, оскільки підприємство з боргами понад 100 млн грн. та ще в період війни не є інвестиційно привабливим активом.

Тому варто внести наступні пропозиції:

1. З метою прозорості та публічності діяльності ДП "Укрспирт", зобов'язати на законодавчому рівні оприлюднювати на офіційній сторінці підприємства в мережі Інтернет щомісячний звіт про фінансові результати діяльності та фінансовий стан підприємства.

2. Законодавчо зобов'язати щорічно проводити незалежний аудит діяльності ДП "Укрспирт", результати якого підлягають обов'язковому оприлюдненню.

3. Завершити процедуру передачі майна (спиртзаводів) від Державної корпорації "Укрспирт" до Державного підприємства "Укрспирт".

4. Вирішити питання про внесення змін до Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 138 від 23.02.2011, збільшивши його до 70 %, які повинні перераховуватись до Державного бюджету.

5. На рівні Кабінету Міністрів України розробити єдину формулу винагороди топ-менеджерів та керівників державних підприємств, прив'язавши її розмір до економічних показників діяльності підприємства, його рентабельності та прибутковості. Крім цього, необхідно на законодавчому рівні обмежити обсяг адміністративних витрат таких суб'єктів господарювання та встановити жорсткі правила використання коштів, отриманих від підприємницької діяльності.

Література:

1. Бондар Т.Л., Король С.Я. Державне регулювання у лікєро-горілочній промисловості / Т.Л. Бондар, С.Я. Король // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 11 (137). — С. 86—93.

2. В'ялець О.В., Ткаченко О.М. Державна підтримка розвитку спиртової галузі України / О.В. В'ялець, О.М. Ткаченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20000>

3. Калетник Г.М. Перспективи виробництва біоетанолу в Україні / Г.М. Калетник // Вісник аграрної науки. — 2008. — № 11. — С. 45—50.

4. Мельничук О.І. Державне регулювання спиртової галузі України / О.І. Мельничук // Економіка харчової промисловості. — 2012. — № 2 (14). — С. 46—49.

5. Хоруший Б.В., Слободян Н.Р. Сучасний стан та стратегічні орієнтири спиртової промисловості України / Б.В. Хоруший, Н.Р. Слободян // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — № 4. — С. 77—80.

6. Шаманська О.І. Особливості системи державного регулювання лікєро-горілочної та спиртової промисловості в Україні / О.І. Шаманська // Економіка та держава. — 2012. — № 11. — С. 70—72.

7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/node/20818>

8. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Bondar, T.L. and Korol, S.Y. (2012), "State regulation of alcoholic beverage industry", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol.11 (137), pp. 86—93.

2. V'yalets, O.V. and Tkachenko, O.M. (2010), "State support for the development of alcohol industry of Ukraine", available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20000/1/8.pdf> (Accessed 5 September 2016).

3. Kaletnik, G.M. (2008), "Prospects bioetanolul production in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 11, pp. 45—50.

4. Melnychuk, O.I. (2012), "State regulation of the alcohol industry Ukraine", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. № 2 (14), pp. 46—49.

5. Horuschy, B.V. and Slobodyan, N.R. (2014), "Current status and strategic goals spirt industries Ukraine", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 4, pp. 77—80.

6. Shamanska, O.I. (2012), "Features of the system of state regulation of liquor and alcohol industry in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 70—72.

7. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2016), available at: <http://minagro.gov.ua/uk/node/20818> (Accessed 23 August 2016).

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 5 September 2016).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2016 р.